

Поворознюк Р. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАВІТАЦІЙНЕ ТЯЖІННЯ В УСНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ЩОДО ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ)

У ході дослідження застосування моделі гравітаційного тяжіння С. Галверсон в перекладознавстві на основі англійсько-української мовної пари було розглянуто вплив цієї моделі на якість перекладу конференцій з урахуванням різних аспектів перекладу, аналізуючи їх згідно трьох складових гравітаційного тяжіння: відстань між мовами, частота вживання однакових відповідників при перекладі та структурні відмінності між оригіналом та перекладом. Дослідження показало, що три вищенаведених складові є присутніми при перекладі як на англійську, так і на українську мови. Зважаючи на той факт, що для перекладачів, яких ми аналізували, англійська мова є іноземною, гравітаційне тяжіння більше було виражене переважно під час українсько-англійського перекладу. В ході роботи були так само проаналізовані культурні аспекти моделі гравітаційного тяжіння та їх відношення до перекладу термінів в контексті військової підтримки України, що стали частиною трьох складових гравітаційного тяжіння. Зіставний аналіз показав, що гравітаційна складова між англійською та українською мовами виражена зміною структури термінів, шляхом зміни порядку прямих еквівалентів, враховуючи особливості мови перекладу. Відстань між мовами також репрезентована узагальненнями при українсько-англійському перекладі та альтернативними варіантами перекладу при англійсько-українському перекладу. Що стосується загальних особливостей перекладу, то варто зазначити, що під час синхронного перекладу нерідко прослідковується калька, що спричинена стресовими умовами, в яких здійснюється переклад. Проведена емпірична перевірка гіпотези гравітаційного тяжіння на англійсько-українській мовній парі також дозволяє отримати підтвердження відповідності результатів дослідження теоретичним припущенням. На основі отриманих даних було оцінено можливі обмеження та недоліки моделі, а також розроблені пропозиції щодо її вдосконалення або альтернативних підходів, як от, складання спільного глосарію, а також контекстуального словника, який міг би покращити якість усного перекладу в проаналізованій мовній парі.

Ключові слова: модель гравітаційного тяжіння, усний переклад, переклад термінів, військова допомога/підтримка України, глосарій.

Постановка проблеми. Модель гравітаційного тяжіння, запропонована С. Галверсон, є інноваційним підходом у мовознавстві та перекладознавстві, який базується на аналогії з фізичним явищем гравітації. Ця модель спрямована на вивчення взаємодії між мовами та культурами, а також на аналіз процесу перекладу у контексті міжкультурної комунікації. В основі цієї моделі лежить ідея, що ефективність та якість перекладу залежать від «сили тяжіння» між культурами та мовами, які перетинаються у процесі комунікації. Англійсько-українська мовна пара була обрана для цього дослідження, оскільки вона створює ідеальне тестове середовище і будуть корисними у подальших дослідженнях англійсько-українського перекладу. Під час перекладу конференцій (тобто усного перекладу) перекладач не має часу на свідомий вибір еквіваленту, таким чином

переклад відбувається «автоматично». Тому проводиться дослідження на основі корпусних досліджень, щоб встановити зв'язок у фактичному вживанні моделі гравітаційного тяжіння С. Галверсон в перекладах.

Формулювання цілей статті. Презентована праця спрямована на:

1. Вивчення теоретичних основ моделі гравітаційного тяжіння С. Галверсон та її застосування в перекладознавстві.

2. Аналіз впливу моделі гравітаційного тяжіння на якість перекладу конференцій з урахуванням різних аспектів перекладу, таких як лексичні, граматичні та стилістичні особливості.

3. Дослідження культурних аспектів моделі гравітаційного тяжіння та їх відношення до перекладу термінів в контексті військової підтримки України.

Виклад основного матеріалу. Гіпотеза «гравітаційного тяжіння» заснована на універсальному надмірному або недостатньому представленні властивостей мови перекладу в запропонованому перекладі. Ця теорія була висунута Сарою Галверсон [9], спираючись на теоретичну основу когнітивної граматики, яка прагне пояснити та передбачити результат перекладу на основі когнітивних процесів у свідомості перекладача.

Щоб перевірити гіпотезу гравітаційного тяжіння, ми застосовували метод корпусних даних, який проаналізували за трьома складовими моделі гравітаційного тяжіння С. Галверсон, такими як відстань між мовами, частота вживання однакових відповідників при перекладі та структурні відмінності між оригіналом та перекладом, досліджуючи у нашому випадку терміни семантичного поля «військова підтримка України». Для повної перевірки цієї гіпотези потрібні дані з мовної пари, у якій мови по-різному співвідносяться одна з одною в ментальному лексиконі двомовної людини [4, с. 2].

Переклад конференцій, що зазвичай є усним перекладом, вимагає негайної реакції від перекладача і не залишає можливості на усвідомлений вибір еквівалент, саме тому ми проводимо дослідження на основі корпусних досліджень, для того щоб зробити власне дослідження англійсько-української мовної пари.

Якщо вищезазначені збіги у двох мовах також проявляються як прямі зв'язки між двома мовами в ментальному лексиконі двомовної людини, гіпотеза гравітаційного тяжіння передбачає модель надмірного представлення цих структур у перекладі. Визначеність деякої частини концептуальної мережі в мережі мови оригіналу також може вплинути на вибір структури в мові перекладу, викликаючи тим самим надмірне представлення. Крім того, прототипна або часто вживана структура в мові перекладу може спричинити гравітаційне тяжіння, що призводить до надмірного представлення (репрезентації) [9, с. 123].

Оскільки в дослідженні переклад здійснюється на англійську з української та на українську з англійської мови, вплив фактора 1 є постійним протягом усього дослідження і, таким чином, є контрольованим. Фактор 2, помітність або прототипність у мові оригіналу, може варіювати. Крім того, фактор 3, зв'язок між спорідненими поняттями в ментальному лексиконі двомовних людей, може призвести до надмірної репрезентації. Таким чином, у мовній парі англійська-українська всі три ефекти перекладу схильні в тому самому напрямку, до надмірної репрезентації.

Ряд промов, які ми проаналізували, складають матеріали саміту «Кримська платформа 2022», що проходив 23 серпня 2022 році. Перша установча зустріч відбулася 23 серпня 2021 року, під час якої до столиці завітали представники 48 країн. У 2022 році запроваджено онлайн-формат через повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Попри це, у заході взяли участь понад 60 учасників – лідерів країн та міжнародних організацій, які виступили із заявами на підтримку України. Одна з промов була виголошена Джастіном Трюдо, прем'єр-міністром Канади, та Олафом Шольцом, канцлером Німеччини. Варто зауважити, що англійською мовою також доповідали і представники українського уряду, зокрема Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба, тому деякі терміни були взяті також і з цих промов.

До складу промов, виголошених англійською, які ми проаналізували, також увійшли промови із міжнародної конференції в Парижі, присвяченій підтримці українців під час зимової кризи енергоресурсів, яка була проведена 13 грудня 2022 року. Конференція була організована за ініціативи Емманюеля Макрона, президента Франції, а також президента України Володимира Зеленського, а участь взяли 46 країн та 24 міжнародні організації. Для дослідження прикметною (з точки зору терміновживання) була промова голови МЗС Франції Катрін Колонни.

Проаналізований Саміт НАТО у Мадриді 29–30 червня 2022 року, під час якого зустрілися голови держав і урядів країн-членів НАТО та їх партнерів. Одним із ключових питань на порядку денному було питання підтримки України у небезпеці, під час якого обговорювалося розширення комплексної програми допомоги, зокрема надання БПЛА, захищеного зв'язку, систем протидії БПЛА та забезпечення паливом.

Загалом було проаналізовано 28 промов, з яких було вилучено 199 термінів, що належать до семантичного поля «військова підтримка України».

Для цілей дослідження ми використали корпусний підхід, орієнтований на прикладне дослідження перекладу (дескриптивний підхід) та його функціонування в межах конкретного комунікативного середовища. Ми використали метод статистичного аналізу для доведення моделі гравітаційного тяжіння С. Гальверсон.

Додатково до вищезазначених методів дослідження, ми також провели аналіз промов та інтерв'ю військових експертів, щоб з'ясувати, чи є переклади, запропоновані усними перекла-

дачами, адекватними та чи забезпечена відповідність вживаних термінів конкретному контексту. Результати опитувань допомогли нам виявити можливі проблеми у перекладі.

Під час вибірки термінів та найменувань техніки ми звертали увагу на умови роботи усних перекладачів. Варто зауважити, що в усіх було професійне обладнання, оскільки звук, як і переклад, були на високому рівні. Що стосується організаційних питань, то під час конференції В. Зеленського на річницю повномасштабного вторгнення, то у перекладачів виникли проблеми зі звуком. Жоден з перекладачів не міг почути текст оригіналу. В цьому випадку один з пари звернувся до організаторів фразою «У перекладачів немає звуку». За кілька секунд вони продовжили роботу з першого речення, яке їм вдалося почути.

Ще один момент, на який варто звернути увагу, – це те, що зазвичай усі перекладачі працюють в парі. Проте це стосується конференцій та довгих промов, самітів тощо. Якщо ж промовець виступає з промовою орієнтовно 20 хвилин, тоді перекладач працює самостійно. Рішення не залучати другого перекладача здається нам цілком логічним, оскільки перекладач в змозі спокійно та якісно здійснювати свою діяльність протягом 20 хвилин.

Інший аспект – це час, протягом якого працюють перекладачі. Як вже сказано вище, 20 хвилин – це оптимальний час для роботи перекладача під час синхронного перекладу без пауз. Таку ж тенденцію ми помічали й серед перекладачів конференцій. Зміна перекладачів відбувалася кожні 15–20 хвилин.

Результати дослідження. При аналізі частоти вживання однакових відповідників при перекладі ми звернули увагу на те, що найчастіше збігаються терміни, які пов'язані з військовою сферою та зброєю, що відіграють важливу роль у взаємовідносинах країн. Завдяки великому обсягу наявних ресурсів, перекладачі забезпечили якісні та точні переклади термінів, при цьому на початку війни використовуючи еквіваленти, запропоновані ними особисто на інтуїтивному рівні. Але що довше тривала війна, то частіше в інформаційному полі використовувалися терміни на позначення військової підтримки, таким чином вже до літа 2022 року перекладачі майже завжди перекладали одне і те саме поняття практично однаково. Наприклад, перші три місяці війни слово «Body armor» перекладали наступними способами («бронежилети», «броня», «патрон»), неза-

лежно від контексту, і не завжди обраний перекладачем еквівалент був вдалим. От наприклад, “We urgently need body armour to protect our troops on the ground from the relentless barrage of incoming artillery shells” [5], що в перекладі представлено як: «Нам потрібні також бронежилети, щоб захистити наших військових на землі від артилерійських снарядів» [3]. Інше речення, взяте з промови президента США Дж. Байдена, використовує той самий термін, проте у перекладі спостерігається відмінна тактика: “This includes the provision of state-of-the-art body armor that will enhance the safety and security of Ukrainian troops” [7]. – «Це включає надання сучасної броні, яка підвищить безпеку та захист військових України» [1]. Лексема цільовою мовою «броня» не є найвдалішим еквівалентом, оскільки вона може позначати як бронежилети чи броньовані автомобілі, так і слугувати метафорою («захист»).

Починаючи орієнтовно з літа 2022 року, було проведено багато конференцій та виголошено безліч промов, що закликали іноземні держави до посилення військової підтримки нашої Вітчизни. Ми спостерігаємо позитивну тенденцію того, як залежно від контексту зустрічі чи промови перекладачі адаптують еквіваленти, підшуковуючи найбільш оптимальний з точки зору відповідності оригіналу або збереження стилістичного ефекту.

Таким чином, ми зафіксували факт того, що чим частіше термін фігурує в інформаційному полі, тим вища вірогідність того, що еквівалентом буде слово або словосполучення, які всі вживатимуть однаково, а відповідно один з елементів теорії гравітаційного тяжіння справді підтверджено.

Останній критерій, структурні відмінності між мовами, також був врахований у нашому дослідженні. Хоча англійська та українська мови мають різні граматичні структури, перекладачі успішно впоралися з викликами. Це свідчить про професійні навички та глибокі знання мови перекладачів, які здатні передати зміст та відтінки значень англійських термінів українською мовою. Все ж ми зафіксували випадки описового перекладу або зміни порядку слів у терміні. Наприклад, “FIM-92 Stinger Portable Air Defense Systems” перекладач відтворив, змінюючи структуру термінологічного номена, поставивши на перше місце “систем ППО”: “The deployment of to our front-line soldiers will significantly enhance their ability to counter the threat posed by Russian aircraft” [5]. – «Розгортання систем ППО Стінгер для наших військових на передовій значно покращить їх здатність протидіяти загрозі, що створюють російські літаки» [3].

Ще одним прикладом з тієї самої промови може стати термін “FGM-148 Javelin Anti-Tank Missile”, який українською перекладено як «протитанкова ракета Джавелін». Звернімо увагу, що пояснення, а саме «протитанкова ракета» в українському перекладі посідає перше місце і після цього – назва. Звернімо увагу, що “FGM-148” в українському перекладі взагалі вилучено. Саме тому твердження С. Гальверсон щодо того, що переклад між мовами з різними граматичними структурами може вимагати більшої кількості часу та зусиль, що може вплинути на доступність та якість перекладу, є підтвердженим в англійсько-українській мовній парі.

Що стосується структурних відмінностей між оригіналом та перекладом, то вочевидь вони є присутніми при перекладі. Українська та англійська мови відрізняються діапазоном методів викладення інформації та структурування речень. Якщо говорити про відображення цього явища в перекладі термінів, то варто згадати такий термін, як «розміщення військ», що в перекладах представлено як “troop deployment” та “troop escalation”. «Завдяки нашій розвідці та використанню БПЛА, ми маємо повну інформацію про розміщення військ ворога» [10], що в перекладі відтворено таким чином: “Thanks to our intelligence and the use of UAVs, we have complete information about the troop deployment of the enemy” [8]. А також наведемо ще один приклад аналогічного терміновживання: «Ніякої спеціальної військової операції не існує, це лише вигадки Кремля, що намагається виправдати своє розміщення військ на території України» [6] і його еквівалент “Special military operation does not exist, it is just a Kremlin’s fiction to justify its troop escalation on Ukrainian territory” [2]. Помічаємо, що в перекладі слово «військ», стало на перше місце та було перекладено еквівалентом “troop”. Такі зміни структури є очевидним свідченням того, що гравітаційне тяжіння між англійською та українською мовами присутнє, незважаючи на те, що ці дві мови насправді є дистантними.

Висновки. Результати проведеного нами аналізу показали, що усі три елементи теорії гравітаційного тяжіння є достовірними або частково прийнятними в англійсько-українській мовній парі. Зокрема, критерій відстані між англійською та українською мовою не є помітним при дослідженні, оскільки перекладачі швидко та вміло знаходили еквіваленти для термінів. Наш висно-

вок обумовлений тим, що українська мова промотує утворення синонімічних рядів, а також більшість термінів на військову тематику є однозначними. Проте дослідження показало, що вплив української культури є помітним, що вказує на культурну специфіку. Другий та третій елементи, частота вживання однакових відповідників при перекладі та структурні відмінності між оригіналом та перекладом, також є доведеними. При перекладі українською мовою перекладачі вживають необхідні еквіваленти, залежно від контексту, при цьому змінюючи структуру терміну, за необхідності.

Що стосується загальних особливостей перекладу, то варто зазначити, що під час синхронного перекладу нерідко прослідковується калька, що спричинена стресовими умовами, в яких здійснюється переклад. Усні перекладачі використовували непрямі відповідники при перекладі, що не створювали зміст цільового повідомлення, передавали значення, проте не були прямими еквівалентами оригінальних лексем.

Підсумуймо вищенаведені результати:

1. Проведена емпірична перевірка гіпотези гравітаційного тяжіння на англійсько-українській мовній парі також дозволяє отримати підтвердження відповідності результатів дослідження теоретичним припущенням.

2. На основі отриманих даних було оцінено можливі обмеження та недоліки моделі, а також розроблені пропозиції щодо її вдосконалення або альтернативних підходів, як от, складання спільного глосарію, а також контекстуального словника, який міг би покращити якість усного перекладу в проаналізованій мовній парі.

3. Оцінено можливі коригування роботи перекладача, які можуть сприяти покращенню якості перекладу.

4. В цілому, отримані результати вказують на перспективи застосування моделі гравітаційного тяжіння у перекладознавстві та підтверджують важливість культурного контексту при перекладі термінів у військовому контексті.

Перспективи подальших досліджень. Наше дослідження також показало, що навіть у випадках, коли терміни були перекладені правильно, існує необхідність у створенні спільного глосарію військових термінів. Глосарій сприятиме більшій однозначності та уникненню можливих непорозумінь, що можуть бути спричинені варіативністю перекладу.

Список літератури:

1. Голос Америки Українською. Промова президента США Джо Байдена про безпекову допомогу Україні – наживо з перекладом українською, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NjOLQBjXlj0>
2. Кримська платформа. Second Summit of the Crimea Platform online in English, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XXYyLME1z24>
3. Офіс Президента України. Виступ Володимира Зеленського в парламенті Великої Британії, 2023. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=p_GhqmwY5s4
4. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Ін-т психології АПН України ім. Г. С. Костюка. Київ, 2007. 19 с.
5. Телеканал Київ. «Я стою перед вами від імені хоробрих»: Зеленський виступив в парламенті Британії, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zbf9Pit4kho>
6. ТСН. Кримська платформа: онлайн-трансляція, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dwhp6rSN2vE>
7. ABC News. President Biden details US military aid to Ukraine, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uaXYJBXfa8w>
8. Guardian News. Zelenskiy delivers statement on the one year anniversary of Russia's invasion – watch live, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ywuZRiHI41s>
9. Halverson, Sandra. Investigating Gravitational Pull in Translation: The Case of the English Progressive Construction. *Text, Processes, and Corpora: Research Inspired by Sonja Tirkkonen-Condit/ R. Jääskeläinen, T. Puurtinen, H. Stotesbury. Savonlinna: Savonlinna School of Translation Studies 5, 2007. С. 175–196.*
10. ISLND TV. Прес-конференція Зеленського 24.02.2023, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DkEbaD3hzl0>

**Povoroznyuk R. V. GRAVITATIONAL PULL IN CONFERENCE INTERPRETING
(BASED ON SPEECHES DEMANDING MILITARY AIDE TO UKRAINE)**

While researching S. Halverson's gravitational pull model used for interpretation studies of the English-Ukrainian direction, this model's impact on the conference interpreting quality was explored. Various interpretation aspects were considered in terms of three gravitational pull components: distance between languages, frequency of similar interpretation equivalents and structural differences between the original and target version. The study revealed that the three abovementioned components are present both in the interpreting into English and into Ukrainian. Taking into account the fact that the interpreters whose discourse we have analyzed were not English-native speakers, the gravitational pull is more evident in the Ukrainian-English direction. In our study we have also analyzed the cultural aspects of gravitational pull model and their association with the terminology rendering in context of military aide to Ukraine, being three components of the gravitational pull. The method of comparative analysis demonstrates the gravitational pull to manifest itself in the English-Ukrainian direction by the change of terminology structure, order of direct equivalents, considering the target language specifics. The distance between languages reflects itself in the generalizations for the Ukrainian-English direction and in the alternative functional equivalents for the English-Ukrainian direction. In terms of the interpreting's general features, the simultaneous mode is frequently characterized by the use of loan translation, which is caused by the stressful conditions of the interpreting. The empirical verification of gravitational pull model on the English-Ukrainian direction enables the correlation of results' validity with theoretical assumptions. Our findings allowed us to assess the model's possible constraints and limitations as well as to suggest possible amendments or alternative approaches, such as compiling a common glossary or contextual dictionary, which might improve the quality of interpreting in the given language pair.

Key words: *gravitational pull model, conference interpreting, terminology rendering, military assistance/aide to Ukraine, glossary.*